

Zgodovinski pregled deželnega izseljenstva

Gian Carlo Bertuzzi

Že v moderni dobi so se številni karnijski prebivalci selili tudi v zelo oddaljene kraje, da bi tam opravljali najrazličnejše poklice, za katere so bili strokovnjaki; enako velja tudi za prebivalce drugih alpskih območij. Ukvarjali so se s tkanjem, obrtjo, bili so nosači, služabniki in predvsem potujoči trgovci – cramârs/kramarji.

Imenovali so jih tudi materijalisti, cramererji in podobno. Pot jih je vodila predvsem v dežele Srednje Evrope, koder so – potujoč iz države v državo – prodajali različno robo in začimbe iz Benetk. Nekateri so postali trgovci na debelo, v večjih središčih svojega trgovskega območja so postavili skladišča, ki so zalagala trgovce na drobno. Na ta način so mnogi obogateli, kar se je kazalo tudi v izboljšanju življenjskih razmer v domačih krajih. Z zaslužki so začeli graditi gosposke hiše in kupovati zemljišča, tako na Karnijskem kot drugod, na primer v Istri. V teh primerih lahko govorimo o »izseljenstvu blaginje«, katerega razlog je doseganje in ohranjanje sicer nedosegljive kakovosti življenja.

Izoblikuje se družbena in gospodarska hierarhija med velikimi trgovci, ki postanejo tudi posojilodajalci, in najmanjšimi cramârs, ki si pri njih sposojajo denar ali blago za nadaljnjo prodajo.

Tako vzpostavljen red traja vse do devetnajstega stoletja, čeprav manjše tradicionalne oblike trgovanja še vztrajajo na določenih območjih, ko se začne evropski gospodarski prostor korenito spreminjati zaradi industrijskega razvoja. V tekstilni panogi se uveljavi mehanizacija proizvodnih postopkov, kar omogoča diverzifikacijo izdelkov, ki postajajo vse bolj »serijski« in cenovno dostopni, to pa je pogubno za tkalce in šivilje ter krojače, medtem ko po drugi strani razvoj industrializacije, urbanizacije in mreže transportnih poti zahteva vse več delavcev na področju gradbeništva: narašča povpraševanje po nekvalificiranih, težaških delavcih, zidarjih, zidarskih pomočnikih, opekarjih, kamnosekih, drvarjih in drugih poklicev, ki se ukvarjajo z obdelavo lesa. Temu so se sčasoma prilagodili tudi ponudba na

delovnem trgu in migracijski tokovi, katerih smer ostaja sicer ista, spremeni pa se letni čas selitev: te se niso več dogajale v zimskih mesecih, temveč spomladi in poleti – v obdobju, ugodnejšem za gradbena dela – , kar je imelo hude posledice za kmetijsko in pastirsko dejavnost. Ker ravno v času, ko bi morala najintenzivneje potekati dela na polju, primanjkuje tiste delovne sile, ki je telesno najkrepkejša in najbolj izkušena, saj doma ostajajo pretežno starejši, ženske in otroci, začne kmetijsko-gozdarska in pastirska dejavnost zamirati, za življenje potrebnih pridelkov je posledično vse manj: tako se poruši občutljivo ravnovesje, prebivalstvo se ujame v začaran krog. Edini izhod iz takšnega položaja je – glede na količinski in kakovostni upad kmetijske proizvodnje, na naraščanje prebivalstva, na pričakovanja v zvezi z razmeroma dobrim življenjskim standardom, ki naj bi ga zagotavljalo delo in prihodki, ustvarjeni z opravljanjem »poklica« v tujini – vse bolj intenzivno, in sicer v količinskem in kakovostnem smislu, izseljevanje posameznikov in družin.

V tem obdobju zajame pojav izseljevanja ne le hribovsko-gorske predele, temveč obsežnejše območje, ki ga je v prvih desetletjih devetnajstega stoletja prizadelo pomanjkanje. V takšnih razmerah se namreč hitro in nenadzorovano širijo novice o delovnih in nastanitvenih priložnostih v tujini: kljub strogim pogojem, ki jih za izdajanje potnih listov določijo avstrijske oblasti, se med letoma 1827 in 1836 iz Furlanije izseli več kot 17.000 oseb na leto in prav gotovo je najpogostejša nezakonita emigracija, ki jo je po eni strani nemogoče nadzorovati, po drugi pa jo oblasti – predvsem če gre za izseljevanje na ozemlja habsburške monarhije – na tihem dopuščajo.

za nadaljevanje klikni na gumb »ČASOVNA OS«

Od leta 1866 do leta 1914

Priključitev Furlanije Kraljevini Italiji ne vpliva bistveno na pojav izseljevanja, saj je že ustaljeno in ukoreninjeno v tradiciji tega območja: prebivalci se selijo večinoma v države srednje in vzhodne Evrope, in sicer predvsem v poletnih mesecih. Migracijske poti, namembni kraji in poklici, razlogi, ki ljudi napeljujejo k odhodu v določene kraje, se ne spremenijo in ne zamrejo: gospodarska rast evropskih držav se odraža predvsem v razvoju na gradbenem in infrastrukturnem področju, ki poleg nekvalificirane delovne sile zahteva vse več za določene poklice izučenih in usposobljenih delavcev, posebnih znanj in veščin, pa tudi sposobnosti vključevanja v vse bolj zapleten sistem organizacije dela. V obdobju med priključitvijo in začetkom novega stoletja kramarji in potujoči trgovci, nožarji, mizarji, kopači šote v Terski dolini, tesarji železniških pragov iz doline Val Tramontina povsem izginejo, nadomestijo jih gozdarji, delavci v žagah, zidarji, opekarji, kamnoseki, teracerji in izdelovalci mozaikov. Ob tradicionalnih državah izseljevanja, to je ob Avstriji, Madžarski in Nemčiji (v začetku dvajsetega stoletja odide v to državo kar 90 % vseh emigrantov), postanejo zanimive podonavske države, Turčija, Rusija, Francija ter Švica.

Število furlanskih izseljencev v obdobju od petdesetih do osemdesetih let devetnajstega stoletja niha med 17.000 in 25.000 letno, nanj pa močno vplivajo različni posebni dogodki in okoliščine, nato začne postopno naraščati in seže od 20.000 v letu 1881 do 37.000 deset let kasneje, vrhunec – 56.000 izseljencev – doseže v letu 1899, nato počasi upada, tako da je leta 1911 zabeleženih 36.000 izseljencev, vendar hitro ponovno naraste in leta 1914 preseže številko 52.000. Govorimo o 3,5 do 5,6 odstotkov populacije Videmske pokrajine v letih do 1881, o 7,3 odstotkih v letu 1891, o 10,3 odstotkih v letu 1899, o 5,7 odstotkih v letu 1911 in o 8,2 odstotkih v letu 1914. A te številke so le okvirne in gotovo ne povsem zanesljive, dejansko je emigrantov – vsaj do začetka dvajsetega stoletja – precej več:

Giovanni Cosattini je leta 1903 v prvi natančnejši raziskavi o takratnem furlanskem izseljevanju zatrdil, da je na podlagi statističnih podatkov železnic mogoče sklepati, da letno migrira vsaj 80.000 oseb, to je 13 odstotkov populacije, pri čemer je ta delež največji – kar 25 odstotkov – v občini Moznica, medtem ko doseže v Huminu 18 odstotkov, v Tolmeču in občini San Daniele 15 odstotkov in le 4,8 odstotkov v občini San Vito al Tagliamento (1,5 % v letu 1881) ter 4,8 odstotkov v Latisani (0,99 % v letu 1881). Leta 1914 je inšpektor za delo Guido Picotti, še en pozoren opazovalec takratnega emigracijskega pojava, ocenil, da znaša število tistih, ki so se v navedenem letu odpravili iskat delo v Evropo ali v čezoceanske države 85.000, kar ustreza 37 odstotkom vseh izseljencev iz območja Benečije (v katerega je bila Furlanija upravno vključena), pri čemer predstavljajo ti 18-odstotni delež vseh italijanskih izseljencev.¹

Takratni podsekretar glavne statistične direkcije/*Direzione generale della Statistica*, Bonaldo Stringher, je prav tako leta 1977 primerjal podatke o izdanih potnih listih in informacije furlanskih županov ter na tej podlagi ocenil, da je tega leta migracijski tok zajel od 10.000 do 16.000 oseb, pri čemer bi bila številka precej večja, če bi upoštevali nezakonito emigracijo.

Ena izmed večjih težav, ki se pojavlja pri preučevanju pojava emigracije, je prav količinska opredelitev, zlasti v obdobjih, ko je izseljevanje povečini nezakonito ali ko se njegov obseg ne ugotavlja na verodostojen način oziroma s primernimi sredstvi. Tudi instrumenti, ki jih je Kraljevina Italija uvedla za potrebe statističnega beleženja podatkov v zvezi z izseljevanjem, vsaj do leta 1904 ne zagotavljajo dovolj natančnih podatkov o obsegu tega pojava.

V zadnjih dvajsetih letih devetnajstega stoletja je množično izseljevanje zajelo tudi nižinske predele dežele, poleg sezonskih migracij pa se pojavi dokončno izseljevanje

¹ Giovanni Cosattini, ustanovitelj Sekretariata za emigracijo, poslanec socialistične stranke in prvi povojni župan občine Videm, je zaslužen za opis položaja. Podatke je navedel v delu *L'emigrazione temporanea dal Friuli* (Roma: 1903), ki je bilo ponatisnjeno in opremljeno z uvodom F. Micellija (Trieste: 1983). Guido Picotti je izsledke raziskave, ki jo je izvedel njegov urad, objavil v različnih člankih videmskega časopisa »La Patria del Friuli«. Na te podatke se sklicujejo vsi kasnejši raziskovalci pojava izseljevanja, med drugimi tudi B.M. Pagani v delu *L'Emigrazione friulana dalla metà del secolo XIX al 1940* (Udine: 1968), v katerem je povzel podatke o številu furlanskih izseljencev po posameznih obdobjih, po območjih in po različnih virih. Enako razdelane podatke o količinskem obsegu izseljevanja navaja G. Di Caporiacco v delu *Storia e statistica dell'emigrazione dal Friuli e dalla Carnia* (Udine: 1969). Iz teh prispevkov jasno izhaja, da se podatki, vsebovani v različnih virih, zelo razhajajo. Zato je nemogoče natančno in objektivno opredeliti dejansko število izseljencev.

v čezoceanske države. Čeprav je bilo in je še razlikovanje med začasno ter dokončno izselitvijo (v tistih časih so za dokončno izselitev uporabljali izraz »prava izselitev«, medtem ko je bila začasna izselitev, kadar se je torej oseba po krajši ali daljši oziroma sezonski odsotnosti nameravala vrniti v domovino, označena za »nepravo«) nenatančno – saj so se tudi delavci na sezonskem delu v evropskih državah večkrat odločili, da bodo tam tudi ostali, medtem ko so tisti, ki so se odpravili na dolgo pot čez ocean, po drugi strani tja večkrat odšli odločeni, da bodo v tamkajšnjih državah ostali le, dokler se jim ne nasmehne sreča, dokler torej ne bi zaslužili dovolj za povratek v domovino – , pa ostaja ta delitev, ki jo pogojujejo različne in specifične okoliščine, koristna. Sezonska migracija v evropske države sledi skozi čas ustaljenim vzorcem. Pogosto gre za selitev skupin oseb istega polica in iz istega območja, ki jih organizira posrednik. Sezonsko delo sicer ne zagotavlja bajnih zaslužkov, vendar so ti dovolj stalni, da delavcem omogočajo načrtovanje v zvezi z naložbami v domačem kraju, s katerimi želijo izboljšati svoje bivalne pogoje, dozidati ali kupiti družinske nepremičnine, zagotoviti dostojno življenjsko raven za družino in osnovno poklicno izobrazbo za potomce. Pri emigraciji v čezoceanske dežele pa gre bodisi za dokončno prekinitev vezi z domačim krajem, pri čemer to odločitev navadno spremlja prodaja premoženja v domovini, bodisi za »tvegan« podvig, za namero izseljenca, da se bo v domače kraje vrnil, ko bo v bolj ali manj dolgem obdobju uspel zbrati dovolj sredstev, če ne celo obogateti. V letih 1875-76 se začne izseljevanje v države Severne in Južne Amerike iz okrajev Fagagna in San Vito, sledijo mu odhodi iz drugih krajev: leta 1878 je izseljencev, namenjenih predvsem v Južno Ameriko, skoraj 3.000. Pritegne jih tudi propaganda, ki jo izvajata vladi Argentine in Brazilije ter emigracijski agenti, ki novačijo potnike po naročilu ladijskih družb. Kmečko prebivalstvo v nižinskih predelih je za te pozive dovzetno, saj vse bolj drsi v revščino in brezup zaradi agrarne krize, ki izbruhne v tistih letih, zaradi bolezni, ki napadajo trte ter sviloprejke in ogrozijo najdonosnejše dejavnosti, pa tudi zaradi davščin (davek na mlevščine, na sol) ter togega kolonskega sistema, ki večino posledic vsesplošne krize prevale na pleča kmetov. Pojav izbruhne med letoma 1887 in 1889, ko se beleži skoraj 5.000 odhodov letno. Novi svet pa ne vabi le najrevnejših, temveč

tudi tiste, ki imajo nekaj premoženja, a so podjetni in pripravljeni preizkusiti svojo srečo: še bolj kot revščina namreč prebivalce tare brezup, pomanjkanje možnosti, negotova prihodnost, togi družbeni odnosi in zatiranje. Množično zapuščenje podeželja začne skrbeti lastniški razred, ki ga razdvaja nasprotovanje procesu, v katerem izgubljajo podložno delovno silo, in vdanost v usodo zaradi neizogibnega pojava, ki sicer zmanjšuje demografski pritisk, a ne da bi rešil ključne probleme revščine in zaostalosti. Ob koncu stoletja se migracijskemu toku pridružijo tudi manjši lastniki in zakupniki z nižinskega območja: a ti niso izučeni za poklice, kot to velja za prebivalce hribovsko-gorskih območij, zato se morajo prilagoditi in sprejeti tudi najbolj zoprna ter najslabše plačana dela: težaški delavci, zidarski pomočniki, opekarji v avstrijskih in nemških tovarnah, v katerih vlada neusmiljena konkurenca med Furlani in lokalnimi delavci, v katerih so brez milosti žrtve izkoriščanja ter samoizkoriščanja, v katerih je otroško delo nekaj običajnega, v obupnih razmerah, ki povzročajo nepopravljive posledice za zdravje.

Sovraštvo lokalnega prebivalstva in delavstva do furlanskih priseljencev je močno zaznamovalo leta velikega izseljevanja na avstrijski ter nemški trg dela. Furlani so namreč pripravljeni delati za najnižje plače, prevzeti ogromne količine dela, varčevati pri vsem, vključno pri hrani, katere osrednja sestavina je še naprej polenta, nemudoma in brez pomislekov nadomestiti nezadovoljnega domačega delavca. Zato so po prepričanju lokalnega delavstva nadležna motnja na trgu dela, kar je razlog za številne spore: Furlani so pogosto zasmehovani, ker veljajo za stavkokaze/*krumiri*. Krajevne sindikalne organizacije poskušajo ta konflikt omiliti, tako da tudi priseljencem ponudijo svojo podporo in varstvo pred izkoriščanjem delodajalcev. Skušajo jih napotiti v kraje in v panoge, kjer je večje povpraševanje po delavcih ter predvsem omogočiti ustanavljanje organizacij za podporo priseljencem, in sicer tudi v krajih, od koder ti prihajajo. Tako je bil na pobudo mladega socialistično usmerjenega odvetnika Giovannija Cosattinija leta 1900 v Vidmu ustanovljen Sekretariat za emigracijo/*Segretariato per l'Emigrazione* s ciljem podpirati, usklajevati in usmerjati furlansko izseljevanje v sodelovanju z drugimi državnimi in

tujimi podobnimi institucijami. Leta 1901 pa je bil z istimi cilji oblikovan še katoliški Ljudski sekretariat/*Segretariato del Popolo*.

Izseljevanje v čezoceanske države je sicer postopno upadalo in v začetku stoletja obsegalo manj kot tisoč oseb na leto, a se je skokovito okrepilo po letu 1904, ko se je na leto le redko izselilo manj kot 3.000 oseb. Viške je to izseljevanje doseglo v letih 1906 in 1912 z več kot 6.000 odhodi letno ter v letih 1913 in 1914, ko je bilo zabeleženih do 10.000 izselitev. V Evropi so med namembnimi državami še zmeraj prevladovali Avstrija, Nemčija, Madžarska, pa tudi Srbija, Romunija, Turčija. V začetku stoletja postane za izseljence privlačni še Francija in Švica, kamor odide na tisoče delavcev.

Med čezoceanskimi državami sta še vedno najbolj priljubljeni Argentina in Brazilija, vendar število izselitev glede na viške, zabeležene v letu 1888 – 4.500 selitev v Argentino in 2.500 v Brazilijo –, postopno upada vse do leta 1904, ko ga preseže število Furlanov, ki se izselijo v Združene države Amerike in Kanado. Tega leta se v severnoameriški državi napoti 1.500 Furlanov, njihovo število pa narašča vse do leta 1914, ko se jih tja izseli 8.000.

Poklici in kraji izvora

Iz karnijskega območja se izseljujejo predvsem zidarji, tesarji, kamnoseki, delavci, izučeni za delo v žagah, ki odhajajo predvsem v Avstrijo ter Nemčijo. Nekateri se odločijo, da bodo delo iskali v Romuniji, Turčiji ali Egiptu. V prvem desetletju dvajsetega stoletja je delež žensk med izseljenci iz karnijskega območja 11-odstoten, pri čemer jih kar polovica prihaja iz Rezijske doline. Ženske spremljajo svoje soproge, obrtnike ali potujoče trgovce. Nekaj se jih izseli, da bi v tujih krajih kot gospodinjske pomočnice skrbele in kuhale za organizirane skupine delavcev, med katerimi so tudi njihovi soprogi, ali sodelovale pri določenih opravilih, na primerih pri delu v žagah ali pri prevažanju materiala na gradbiščih. Mladostnikov je manj, približno 3 %, navadno pa gre za vajence, ki se učijo za poklice v gradbeništvu, ali pomočnike pri težkih transportnih opravilih.

Tudi iz gorskih in predgorskih območij z desnega dela porečja Tilmenta se ljudje selijo v kraje, kjer delajo v gradbeniškem sektorju, vendar gre za izučene delavce, mojstre za izdelovanje mozaikov in teracerje. Ta poklic izvira iz območja Sequals in se hitro razširi v okoliških krajih: mojstri se uveljavijo po vsej Evropi, pa tudi drugod. Veliko izseljenskih delavcev je strokovnjakov na področju gradnje železniških tirov in cest, številni so tudi kamnoseki ter rudarji iz območij Aviana, Montereala in iz Val Celline: ti najdejo zaposlitev tudi v rudnikih Severne Amerike.

V države Severne in Južne Amerike se izseljujejo delavci iz nižinskih predelov desnega tilmentskega porečja, tam se zaposlijo kot nekvalificirani delavci v kmetijstvu, gradbeništvu ali v rudnikih. Ti se večinoma izselijo dokončno in prebivajo v strnjenih, povsem na novo zgrajenih kolonijah na zemljiščih, ki jih zagotovi in da v zakup vlada. Vendar se od začetka stoletja v Južno Ameriko izseljujejo le tisti, ki gredo tja – predvsem v velika mestna središča – opravljati določeno poklicno dejavnost. V tem obdobju postane bolj privlačna Severna Amerika, ki ponuja dobre zaposlitvene možnosti v gradbeništvu, saj se tu na veliko gradijo izjemni objekti, cestne in železniške povezave, ter v industriji: tja se namenijo predvsem delavci iz območij občin San Daniele, Codroipo, Latisana, Špeter Slovenov.

Iz nižinskih predelov večinoma odhajajo opekarji, bodisi iz območja Pordenona bodisi iz videmskega okrožja. Njihov delež v izseljevanju iz teh krajev je skoraj 80-odstoten. Med temi so številne ženske in mladostniki, ki v tujini po cele dneve opravljajo težka dela: najemajo jih manjši podjetniki iz okolice krajev Buia, Maiano, Fagagna, ki so podizvajalci za opekarne Srednje Evrope. Cene njihovih izdelkov na trgu so zelo ugodne in posledično so zelo nizka tudi plačila, ki jih prejema delavci. Gre za tipičen primer »nepoklicnega« izseljevanja, saj delodajalci za ta dela – razen za vodje – niso zahtevali nobenih posebnih znanj in veščin. Bolje so bili plačani izkušeni in izučeni zidarji ter delovodje, saj so lahko prevzeli tehnično zahtevnejša dela, zlasti če so bili organizirani v homogene skupine.

Zakonodaja za varstvo emigrantov

Neurejenost, ki je bila značilna za prva leta velikega izseljevanja, iluzije, prevare in obupni življenjski pogoji, v katerih so se pogosto znašli izseljenci, so poleg neposrednega ukrepanja združenj za pomoč in podporo izseljencem izzvali tudi socialno ter politično razpravo, ki je v času Giolittijevega predsedovanja ministrskemu svetu privedla do sprejetja vrste predpisov, namenjenih zakonski ureditvi in socialnemu ter ekonomskemu varstvu emigrantov. Prvi predpisi so bili izdani leta 1901, in sicer s ciljem zaščititi morebitne emigrante v domovini in med potovanjem ter preganjanju in preprečevanju nezakonitega izseljevanja. Na njihovi podlagi je bil ustanovljen poseben vladni organ – Komisariat za emigracijo/*Commissariato della Emigrazione* – in v njegovem okviru Svet za emigracijo/*Consiglio dell'Emigrazione* z lokalnimi izpostavami – občinskimi in okrajnimi odbori za emigracijo. Ti so morali osrednjemu organu posredovati podatke o izdanih potnih listinah, o stroških potovanj, o zaposlitvenih možnostih, o previdnostnih ukrepih za preprečevanje prevar. S temi predpisi je bila ukinjena tudi dejavnost agentov za izseljevanje, ki so bili odgovorni za številne prevare in goljufije, nadomestili pa so jih predstavniki »prevoznikov«, to je ladijskih družb, ki so morale zagotavljati ustrezne ekonomske in materialne pogoje potovanj. Te je moral v glavnih pristaniščih vkrcavanja izseljencev preveriti inšpektor. Vendar zakon ni izpolnil pričakovanj, saj je izseljevanje potekalo premalo organizirano, predvsem pa izseljencem ni bilo mogoče zagotoviti varstva v tujini. Šele leta 1904 in le s Francijo je bil sklenjen sporazum v tem smislu. V drugih državah, kamor so se stekali emigracijski tokovi, na primer v nemško govorečih, je minimalno ekonomsko in socialno varnost priseljencev ter posredovanje pri zaposlovanju zagotavljalo le sodelovanje med združenji in sindikalnimi organizacijami. Leta 1910 so bile sprejete določbe, s katerimi se je skušalo odpraviti pomanjkljivosti predhodnega zakona z uvedbo novih institutov v korist izseljencem. Leta 1911 je bilo prepovedano izdajati potne liste osebam, mlajšim od 12 let, ki niso imele zagotavljenega spremstva odrasle osebe. Tega leta je bil ustanovljen emigracijski urad *Ufficio della emigrazione per i confini di terra*, katerega namen je bil podpirati izseljenstvo na območju stare celine in preprečevati ilegalno emigracijo. Leta 1913 je bilo uvedeno obvezno dovoljenje

Komisariata za napotitev italijanskih delavcev v tujino/*Commissariato per il trasferimento di operai italiani all'estero*, ki ga je bilo moč pridobiti le na podlagi delovne pogodbe in sklenjenega nezgodnega zavarovanja. Vendar so ta zakonodaja in nadzorni organi le minimalno pripomogli k urejanju razmer, saj je večji del izseljevanja še naprej potekal neorganizirano in nezakonito.

Učinki izseljevanja

Kar zadeva prenaseljenost oziroma demografski pritisk kmečkega prebivalstva, vpliva izseljevanje pozitivno, saj v povprečju izboljša njegove dohodkovne razmere. Tudi dokončna izselitev vpliva na zmanjšanje konkurence na trgu delovne sile v kmetijskem sektorju, s čimer se izboljšajo pogajalska izhodišča tistih, ki ostanejo v domovini. Denarne pošiljke zdomcev, ki naj bi po nekaterih ocenah na začetku stoletja znašale med 20 do 30 milijonov lir letno, omogočajo oblikovanje manjših družinskih premoženj, ureditev in nakup hiš, zemljišč, živine. Vendar sledi naraščanju povpraševanja tudi dvig cen nepremičnin, kar se odraža tudi v povišanju najemnin oziroma zakupnin, ki jih morajo plačevati kmetje. Najrevnejši izseljenec, na primer opekar, je tako prisiljen, da s svojimi zaslužki odplačuje zgolj te dolgove. Ker prihrankov ni, se znajde v začaranem krogu iz katerega ni izhoda. Tisti, ki zaslužijo več, pa teh zaslužkov ne vložijo v zagon poklicne dejavnosti v domovini, temveč jih porabijo za izboljšanje svojega položaja znotraj emigracijskega sistema in tako prevzamejo vlogo posrednikov ali manjših samostojnih podjetnikov. Prihodnost izseljenca je ujeta v emigracijske okvire, premoženje doma, zaupano ženskam, mlademu in starejšemu prebivalstvu, pa je zgolj rezervno. Dolgotrajne odsotnosti moških v mlajših in zrelih letih so vplivale na spremembo običajev ter na način življenja, in sicer pogosto negativno (razširi se na primer pojav alkoholizma, zapuščanja družin), pa tudi na negativne demografske trende, kar sčasoma povzroči občutne in trajne posledice v strukturi prebivalstva (staranje, prevladovanje žensk).

Izbruh prve svetovne vojne avgusta 1914, ki zajame glavna furlanska območja sezonskega izseljevanja, nenadoma prekine delovne in dohodkovne tokove, ki so se

ustalili v prejšnjih desetletjih. Vrnitev v domovino – prisiljena ali ne – je neizogibna. Leta 1915 je zabeleženih nekaj več kot 2.000 izselitev. Nekaj manj kot osemsto emigrantov odide v osrednje evropske države, skoraj petsto v Švico, nekaj manj kot dvesto v Argentino in približno tristo v Severno Ameriko.

V nekaj mesecih usahnejo prihodki, ki jih je prinašalo delo v tujini, brezposelnost skokovito naraste, le malo jih uspe dobiti delo v proizvodnji za vojaške potrebe, številna premoženja, tudi velika, ki so jih furlanski podjetniki uspeli ustvariti na ozemljih držav srednje Evrope, so izgubljena, saj so po vstopu Italije v vojno zasežena kot sovražnikova lastnina: le nekaj in le deloma jih je bilo po neskončnih sodnih procesih vrnjenih po vojni, saj so gospodarske in politične razmere poraženim državam onemogočale, da bi svoje interese uveljavljale z enako močjo kot pred vojno.

1915 – 1939

Izbruh prve svetovne vojne avgusta 1914, ki zajame glavna furlanska območja sezonskega izseljevanja, nenadoma prekine delovne in dohodkovne tokove, ki so se ustalili v prejšnjih desetletjih, in vrnitev v domovino – prisiljena ali ne – je neizogibna. Leta 1915 je zabeleženih nekaj več kot 2.000 izselitev. Nekaj manj kot osemsto emigrantov odide v osrednje evropske države, skoraj petsto v Švico, nekaj manj kot dvesto v Argentino in približno tristo v Severno Ameriko.

V nekaj mesecih usahnejo prihodki, ki jih je prinašalo delo v tujini, brezposelnost skokovito naraste, le malo jih uspe dobiti delo v proizvodnji za vojaške potrebe, številna premoženja, tudi velika, ki so jih furlanski podjetniki uspeli ustvariti na ozemljih držav srednje Evrope, so izgubljena, saj so po vstopu Italije v vojno zasežena kot sovražnikova lastnina: le nekaj in le deloma jih je bilo po neskončnih sodnih procesih vrnjenih po vojni, saj so gospodarske in politične razmere poraženim državam onemogočale, da bi svoje interese uveljavljale z enako močjo kot pred vojno.

Razdejanje, ki ga je za seboj pustila vojna v deželi, ki je bila tako rekoč najprej bojišče, potem zasedeno ozemlje, ki so ga po bitki pri Kobaridu izropali avstrijsko-nemški zmagovalci, je v preživelih pokopalo sleherno upanje. Po nekaj poskusih delavskih zadrug, da bi začele obnovo, se je v okoliščinah hude revščine in nezadržnega demografskega pritiska, ki se kljub številnim izgubam med vojno ni umiril, pot emigracije ponovno začela odpirati kot edini izhod. Enaka usoda je doletela prebivalstvo nekdanjih avstro-ogrskih območij, priključenih h Kraljevini Italiji, od koder so se delavci – tako kot iz italijanske Furlanije – izseljevali že pred vojno.

Emigracijski tokovi se deloma usmerijo drugam, enaka pa ostaja vrsta dela: zidarji, teracerji, izdelovalci mozaikov se zdaj selijo v Francijo, Belgijo, Luksemburg in Švico. Prav v Švico se v dvajsetih letih izseli več kot tisoč oseb, 16.000 pa v Francijo.

Iz nižinskih predelov se vnovič začnejo potovanja proti Južni Ameriki (tisoč jih je zabeleženih že v letih 1919 in 1920, pri čemer jih tisoč odide samo iz kraja Cordenons), Združenim državam Amerike (skoraj 3.000 leta 1920), Kanadi (več kot 1.500 leta 1920).

Spremeni se tudi način izseljevanja: ne gre več za skupine, ki jih organizirajo posredniki in lokalni agentje, temveč za samostojne iskalce zaposlitve. Svoj pomen izgublja tudi homogenost, ki je bila pred vojno značilna za skupine delavcev, ki so odhajale v evropske države. In če je bil pred vojno pojav, da so bili določeni poklici povezani z določenimi kraji, pogost, to zdaj ne velja več: delavci v gradbeništvu odhajajo s celotnega območja pokrajine, tudi v rudnike Severne Amerike se odpravljajo delavci iz različnih krajev; kmetje iz nižinskih furlanskih območij in iz krajev z desnega dela porečja Tilmenta iščejo delo v brazilskih in avstralskih kmetijskih podjetjih. Še vedno pa je večina izseljencev iz hribovsko-gorskih in predgorskih območij.

Odhodi furlanskih izseljencev od leta 1919 do leta 1933

Leto	Evropske države	Čezoceanske države	Skupaj
1919	3.052	1.479	4.531
1920	20.986	5.601	26.587
1921	11.293	4.356	15.649
1922	28.751	3.517	32.268
1923	28.212	7.655	35.867
1924	31.156	5.655	36.811
1925	23.373	3.983	27.356
1926	16.779	5.538	22.317
1927	9.149	7.741	16.890
1928	11.695	3.011	14.706
1929	14.130	2.313	16.443
1930	27.787	3.092	30.879
1931	14.661	1.824	16.485
1932	7.144	792	7.936
1933	6.132	709	6.841

Odhodi furlanskih izseljencev od leta 1926 do leta 1932

Leto	Emigracija v države stare celine		Emigracija čezoceanske države	
	moški	ženske	moški	ženske
1926	12.425	4.354	4.294	1.244

1927	7.093	2.056	6.571	1.170
1928	8.860	2.835	1.939	1.072
1929	11.790	2.340	1.142	1.171
1930	24.687	3.100	2.042	1.050
1931	10.157	4.504	1.113	711
1932	4.514	2.635	408	384
1933	3.654	2.478	354	355

IZSELJEVANJE V EVROPSKE DRŽAVE IN V DRŽAVE
SREDOZEMSKEGA BAZENA OD LETA 1926 DO LETA 1933

Država	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Albanija	32	26	97	50	38			
Alžirija	- 5	8	28	232	160	374	154	101
Tunizija								
Avstrija	185	211	198	172	192			
Belgija	778	601	1.282	2.743	1.369	1.021	357	371
Bolgarija		4	7	27	51	231	72	65
Češkoslovaška	89	58	87	35	38			
Egipt	24	38	12	18	46			
Francija	13.758	5.539	6.642	7.572	21.433	7.987	3.197	3.101
Nemčija	133	202	265	186	186	169	37	40
Jugoslavija	183	85	59	58	70			
Luksemburg	173	884	627	221	155			

Nizozemska	177	294	231	263	314			
Romunija	73	112	103	52	48			
Švica	884	996	856	1.270	1.514	1.283	580	285
Turčija	19	5	93	32	12			
Madžarska	22	41	33	29	32	550	272	26
Druge države	246	45	1.075	1.170	1.746	3.046	2.475	2.143
Skupaj	16.779	9.149	11.695	14.130	27.409	14.661	7.144	6.132

IZSELJENCI V ČEZOCEANSKE DRŽAVE OD LETA 1926 DO LETA 1933								
Država	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Argentina	3.671	5.004	1.598	1.196	2.042	1.125	426	322
Avstralija	274	415	160	95	134	34	57	93
Brazilija	115	179	56	35	22	12	10	1
Kanada	605	1.246	281	284	361		-	-
ZDA	777	767	86	576	402	33	181	142
Druge države	96	130	830	127	131	620	118	151
Skupaj	5.538	7.741	3.011	2.313	3.092	1.824	792	709

Mesečno poročilo Komisariata za emigracijo za obdobje od leta 1926 do leta 1933/*Bollettino mensile del Commissariato per l'emigrazione, anni dal 1926 al 1933*
 Statistični letopis italijanskega izseljevanja od leta 1876 do leta 1925/*Annuario statistico dell'emigrazione italiana dal 1876 al 1925. Commissariato generale per*

l'emigrazione (ur.). Roma: Ediz. del Comm. Gen. per l'Emigr., 1926, preglednice
št. 1, od str. 1381; št. 3, od str. 1403; št. 4, od str. 1453

Izseljenci drugih narodnosti iz Julijske krajine

Konec prve svetovne vojne, zlasti pa razpad Habsburške monarhije, korenito pretrese upravne in kulturne okvire ter narodne identitete prebivalstva, ki se zaradi sprememb državnih meja pogosto nenadoma znajde v drugi državi. Prva skupnost v Julijski krajini, ki močno občuti spremembe, je nemško govoreča skupina prebivalcev. Ta skoraj takoj po vojni in v celoti zapusti to območje. Gre za približno 40000 oseb, vključno s tistimi drugih narodnosti, ki ne želijo živeti na ozemlju pod italijansko oblastjo. V prihodnjih letih pa so se v tujino izselili mnogi novi italijanski državljani slovenske in hrvaške narodnosti, ki so živeli v Julijski krajini in v Istri. Njihovi odločitvi sicer botrujejo tudi ekonomski razlogi, ki so ključni tudi za izseljevanje iz drugih italijanskih krajev, vendar so še pomembnejši dejavnik politične okoliščine in narodna pripadnost. Predvsem s pojavom fašizma postanejo namreč skupnosti tako imenovanih »tujih etničnih manjšin« tarča diskriminacije in žrtev očitnega ter načrtnega brisanja njihove narodne identitete, ki se kaže v postopnem ukinjanju pravic družbenega in političnega zastopanja ter možnosti kulturnega in jezikovnega izražanja (združenja, šole, raba jezika). Med slovenskim in hrvaškim prebivalstvom je poleg tega zelo prisotno nezaupanje in odpor do italijanske države, saj med njimi vlada prepričanje, da si je nasilno prilastila pravice, ki bi morale pripadati sosednji novi kraljevini Jugoslaviji. Ta nesoglasja so se še okrepila s pojavom fašizma, še preden je ta prišel na oblast in seveda še izraziteje med njegovo vladavino. Pri čemer je bil prav za fašizem v Julijski krajini značilen močan naboj nacionalistične nestrpnosti do drugih narodnosti (zato je bil opredeljen kot »obmejni fašizem«), ki se je odražal tudi v načrtnem izvajanju nasilja nad vsemi, ne le političnimi, slovenskimi in hrvaškimi oblikami združevanja. Takšne okoliščine so podpirale izseljevanje tega prebivalstva, ki se je nenazadnje spodbujalo tudi z namenom, da se ga nadomesti z italijanskimi državljani iz drugih krajev kraljevine. Po drugi strani so ti izseljenci upali, da jim bo v sosednji Kraljevini Jugoslaviji ne le omogočeno ohraniti jezik in narodno identiteto, temveč da bodo na njenem ozemlju lažje našli zaposlitev, ki jim jo je odrekala Italija, predvsem v javnih službah. Zlasti učitelji in železničarji so bili

namreč na delovnem mestu nadlegovani, odpuščeni ali premeščeni v notranjost Kraljevine Italije: prek 350 učiteljev se je tako preselilo v Jugoslavijo v obdobju do leta 1923, že leta 1919 pa jih je bilo 180 odpuščenih in več kot 400 premeščenih. Poleg tega so se Slovenci in Hrvati izseljevali že v obdobju Habsburške monarhije, in sicer predvsem v Južno in Severno Ameriko.

Koliko je bilo teh izseljencev, je izjemno težko ugotoviti, saj se podatki in informacije za prva leta po vojni razhajajo, pa tudi za kasnejša obdobja velja enako, zlasti zaradi neenotnih načinov in meril, uporabljenih za ugotavljanje obsega tega pojava. Nekateri ocenjujejo, da je zajel od 20.000 do 50.000 oseb, kar je gotovo premajhna številka, po drugih podatkih pa naj bi se jih v obdobju dvajsetih letih izselilo kar 150.000.²

Resnici so najbližje ocene in izračuni, po katerih naj bi se iz Julijske krajine in Istre dokončno izselilo vsaj 50.000 izseljencev drugih narodnosti, vendar gre za število izselitev, zabeleženo le v obdobju od leta 1930 do leta 1938,³ za katerega obstajajo bolj verodostojni podatki, zato lahko sklepamo, da se dejansko število vseh teh izseljencev približuje 100.000.⁴

Največ se jih je izselilo v Jugoslavijo, zlasti v prvih letih, le nekaj manj – vendar predvsem v drugi polovici dvajsetih – v Argentino in precej manj v Združene države Amerike. Tržaške ladijske družbe so svojo ponudbo reklamirale predvsem v krajih, kjer je prevladovalo slovensko in hrvaško prebivalstvo. Temu so ponujale potovanje v države Južne Amerike po znižani ceni.

Posebna lastnost izseljevanja iz Julijske krajine v prvih povojnih letih je, da je tu – v nasprotju z emigracijo iz drugih italijanskih dežel – prevladovalo izseljevanje v evropske in ne v čezoceanske države, in sicer vsaj do leta 1923. Poleg tega je bilo mogoče v Julijski krajini tudi po letu 1927 – ko je bila sprejeta zakonodaja, ki je omejevala izseljevanje in med drugim »zaradi zaščite demografskega potenciala države« celo prepovedovala dokončno izselitev – izjemno lahko dobiti dovoljenje za

² Različne ocene in količinske opredelitve je preučil P. Purini v prispevku: *L'emigrazione non italiana dalla Venezia Giulia dopo la prima guerra mondiale*. V: »Qualestoria«, ns, XXVIII, št.1, 2000, str. 33-54.

³ Prav tam, str. 52. Tu so navedeni tudi merila, na podlagi katerih je bila oblikovana takšna ocena, in razlogi, zakaj avtor meni, da je dejansko število precej večje.

⁴ 100000 je številka, ki jo slovensko zgodovinopisje navaja kot verodostojno: prav tam, str. 36.

emigracijo, če je zanj zaprosila oseba, ki je bila rojena v kraju na priključenem ozemlju pred letom 1919 in ki ni bila italijanske narodnosti. Na julijskem, istrskem in dalmatinskem območju se je število izselitev v letu 1927 povečalo za 14 %, pri čemer se je ta trend nadaljeval tudi v prihodnjih letih. S sprostivjo emigracijske politike po gospodarski krizi, ki se je razmahnila leta 1929, je dobilo izseljevanje dodaten zagon, in sicer predvsem v Francijo, Švico in Belgijo, manj v Južno in Severno Ameriko. Med letoma 1926 in 1930 so bili številni kmetje (po tisoč letno), povečini Istrani, ki niso zmogli več odplačevati dolgov, povezanih s posojili za nakup zemljišč in stanovanj, saj so se z revalorizacijo lire močno povišale obresti, prisiljeni zapustiti svoje domove.

Izseljevanje zaradi političnih razlogov se je tudi tu – kot v primeru italijanskih izseljencev, a morda še tesneje – prepletalo z ekonomskim izseljevanjem. Dodaten razlog pa je bila narodna pripadnost.

Emigracijska politika fašističnega režima

V prvem obdobju svoje oblasti se fašizem ni ukvarjal s pojavom izseljevanja, spremenil je le organizacijo Komisariata za emigracijo, katerega področne enote so postale Pokrajinske delegacije/*Delegazioni provinciali* z nalogami nadziranja zaposlovanja delavcev v tujini in zatiranja ilegalnega izseljevanja. A čeprav je bil delež izseljevanja iz Videmske pokrajine glede na celotno italijansko emigracijo v teh časih kar 40 %, tu ni bila predvidna posebna področna enota oziroma delegacija. Leta 1925 je bil sem iz Trevisa prenesen sedež Deželnega urada za emigracijo/*Ufficio regionale per l'emigrazione*. To je bil področni organ Ministrstva za zunanje zadeve, ki je opravljal naloge podpore in usklajevanja na tem področju. V tem obdobju se je ob tradicionalni ekonomski organizaciji začela pojavljati ter se z njo prepletati politična emigracija oseb, ki so fašizmu nasprotovale in ki jih je ta preganjal. Osebe, ki so se v preteklosti aktivno udeleževale v delavskem in sindikalnem gibanju, so bile tudi sodno preganjane, poleg tega pa so jim bila zaprta vsa vrata do zaposlitve. Zato obe obliki emigracije pogosto sovpadata. Izseljenci te skupine za svoj cilj najpogosteje izberejo Francijo in Južno Ameriko.

Leta 1924 pa se začnejo pojavljati prve ovire na poti izseljevanja: Združene države Amerike močno zaostrijo pogoje za izdajo vizumov in omejijo priseljevanje italijanskih priseljencev, tri leta kasneje pa začne fašistični režim izvajati omejevalno emigracijsko politiko s sprejetjem številnih zakonodajnih in upravnih odločb. V drugi polovici leta 1927 je dokončna izselitev skoraj prepovedana, saj naj bi ta zmanjševala »demografski potencial države«, medtem ko je bila začasna – glede na koristi, ki so jih zagotavljali prilivi tuje valute – dopuščena, pri čemer se je oblast namenila, da bo med italijanskimi skupnostmi v tujini okrepila fašistično propagando. Prepovedano je bilo »svobodno« izseljevanje, torej izselitev brez natančno določenega cilja ali stika v tujini. Dovoljenja za izseljevanje so bila odobrena le na podlagi sklenjene delovne pogodbe ali verodostojnega sponzorskega vabila, vendar za največ tri leta. Pridružitve družinskih članov izseljencu v tujini je sicer bila mogoča, a pogoji so bili

zelo strogi. Učinek teh posegov je bil velik porast ilegalnega izseljevanja, mnogi, ki so se izselili začasno, pa so sklenili, da se v domovino ne bodo vračali. Sezonski delavci namreč niso hoteli tvegati, da po povratku ne bodo več dobili dovoljenja za izselitev, zato so raje ostali v tujini in si skušali tam urediti življenje ter privedi svoje. To se je dogajalo zlasti v Franciji leta 1932, ko je italijanska vlada nehala izdajati vize za opravljanje dela v tej državi, kar je vplivalo tudi na izdajanje dovoljenj za prebivanje v Franciji. Tudi med izseljenci se je organizirano izvajala fašistična propaganda, prisotnost policijskih političnih ovaduhov je povzročala napetosti in vznemirjala vlade gostiteljskih držav.

Leta 1930, ko je državo zajela velika gospodarska kriza, je bil fašistični režim prisiljen popustiti in omiliti pogoje za izdajo dovoljenj za izseljevanje, vendar so zaradi posledic krize na mednarodni ravni, ki ji je sledil drastičen upad zaposlitvenih možnosti v vseh industrijsko razvitih državah, in zaradi sovražne zunanje politike s strani Italije emigracijski tokovi začeli postopoma pojemati vse do začetka druge svetovne vojne.

Povečala pa se je migracija znotraj italijanske države: v dvajsetih letih je bilo migrantov 40.000, okrog leta 1935 je to število padlo na približno 25.000. Vendar je za to preseljevanje značilen nov vidik, ki kaže na zares hudo gospodarsko in materialno stisko: izjemno visok je namreč delež žensk (leta 1931 je bil 55-odstoten), večinoma mladih deklet, ki so odhajale v mesta, kjer so se udinjale kot gospodinjske pomočnice.

Tristo družin iz nižinskih predelov in iz krajev z desnega dela tilmentskega porečja se je v tridesetih letih preselilo na močvirna območja Paludi Pontine, kjer so sodelovale v projektu melioracije in gradenj.

V zgodnjih tridesetih je vlada začela izvajati politiko italijanske demografske ekspanzije s »kolonizacijo« Libije, kamor je v letih 1931-1932 napotila tudi približno 200 furlanskih družin, ki so v zakup dobile manjše posesti v pokrajini Cirenajka. Večina jih je bila iz območja Pordenona, San Vita al Tagliamento, Latisane, Codroipa, Palmanove. Izbrane naj bi bile družine, ki bi ustrezale določenim merilom:

delovna sposobnost, učinkovitost, sestava – družine s starejšimi člani ali mlajšimi otroki so bile izločene – in politična pripadnost režimu. V resnici pa so v Libijo največkrat poslali družine, ki so bile glede stanovanjskih razmer ter zaposlitve v težavah in ki bi zato bremenile državno socialno blagajno. Prek 13000 furlanskih delavcev se je zaposlilo v dejavnostih, povezanih z vojaško zasedbo Etiopije. Številni so v tej državi ostali tudi v nadaljnjih letih, kjer so jih leta 1940, skupaj z drugimi »libijskimi« priseljenci, zajeli spopadi za osvoboditev Etiopije.

Leta 1938 se je začela nova oblika organiziranega izseljevanja: na podlagi sporazumov med Italijo in Tretjim rajhom so fašistični sindikalisti v povezavi z nemškimi kolegi prevzeli organizacijo selitev italijanskih delavcev – najprej kmetov, nato pa še tovarniških delavcev – v Nemčijo, kjer naj bi bili pogoji dela tako ugodni, da si jih v takratni Italiji niti predstavljati ni bilo mogoče. Kasneje se je izkazalo, da so življenjske in delovne razmere povsem drugačne. Tako na delovnem mestu kot sicer je vladala železna disciplina, pa tudi denarne pošiljke domačim niso bile tako bogate, kot so si delavci obetali. Brezposelnost in manj očiteno, a pereč pojav nezadostne zaposlenosti, ki sta v teh časih zajela skoraj 50.000 oseb, sta botrovala odločitvi številnih Furlanov, da se prijavijo za sodelovanje v teh delavskih kontingentih: tako je leta 1938 iz Vidma odpotovalo 1.800 kmetijskih delavcev, med katerimi je bilo tudi veliko žensk, in 2.060 gradbenih delavcev, medtem ko je leta 1940 v Nemčijo odrinilo kar 7.000 kmetijskih in 2.500 gradbenih delavcev. V naslednjih letih je število italijanskih delavcev v Tretjem rajhu še naraščalo in leta 1942 – zaradi izjemno velikih potreb nemškega gospodarskega sistema in plač, ki so bile boljše kot v Italiji – jih je bilo že prek 25.000.

Kapitulacija Italije leta 1943 je mnoge izmed teh delavcev presenetila, saj so – kljub temu, da so še naprej ohranili status prostovoljnih delavcev – občutili, da so se njihovi delovni in življenjski pogoji v Nemčiji močno poslabšali in da z njimi vse bolj ravnajo tako, kot bi bili vojni ujetniki.⁵

⁵ Matteo Ermacora: *Campi e cantieri in Germania. Migranti friulani nel Reich hitleriano (1938-1943)*. V: *Emigranti a passo romano. Operai dell'Alto Veneto e Friuli nella Germania hitleriana*. M. Fincardi (ur.). Verona: 2002, str.155-198.

Vojna, v kateri se znajde Evropa septembra 1939, prisili večino delavcev, da se vrne v domovino, bodisi zaradi vpoklica v vojsko bodisi zato, ker so pogosto delali v državah (na primer v Franciji), ki so bile v vojni s silam osi, čeprav je Italija vanjo vstopila šele naslednje leto. Leta 1940 pa so bili italijanski izseljenci, ki so se nahajali v državah, katerim je Italija napovedala vojno, internirali ali – v določenih primerih, ko je bilo izseljenstvo povezano s političnimi razlogi – vključeni v boj proti silam osi (Italijani in Furlani so na primer sodelovali v odporniškem gibanju v Franciji).

1940 - 1968

Vojna, v kateri se znajde Evropa septembra 1939, prisili večino delavcev, da se vrne v domovino, bodisi zaradi vpoklica v vojsko bodisi zato, ker so pogosto delali v državah (na primer v Franciji), ki so bile v vojni s silam osi, čeprav je Italija vanjo vstopila šele naslednje leto. Leta 1940 pa so bili italijanski izseljenci, ki so se nahajali v državah, katerim je Italija napovedala vojno, internirani ali – v določenih primerih, ko je bilo izseljenstvo povezano s političnimi razlogi – vključeni v boj proti silam osi (Italijani in Furlani so na primer sodelovali v odporniškem gibanju v Franciji).

Ob koncu druge svetovne vojne je Furlanijo in Julijsko krajino zaznamovala nemška okupacija, ki je v želji po priključitvi tega ozemlja tu izvajala rasistično politiko nacizma in z najbolj krutimi vojnimi sredstvi skušala zatreti kakršen koli odpor. Ozemlje je bilo prizorišče partizanskih bojev, okupatorju so se upirali tako italijanska »*resistenza*« kot pripadniki jugoslovanske partizanske vojske. Julijska krajina, goriško območje in del Furlanije je postalo predmet spora, v katerega so bile vpletene protifašistične partizanske sile, narodi in države, ki so jim ti pripadali, celo zavezniki. Zadnji meseci vojne so nakazovali razplet in usodo spornega ozemlja. Velik del, ki je pripadel Italiji po prvi svetovni, na katerem so živeli Slovenci in Hrvati, je tako prešel pod jugoslovansko oblast, ki je želela tudi glavni mesti – Trst in Gorico – ter vzhodni del Furlanije, medtem ko se je Kraljevina Italija, močno oslABLJENA, sklicevala na to, da so ta območja zgodovinsko pripadala njej, in na svoj prispevek v boju, s katerim se je odkupila zaradi fašistične preteklosti. Z diplomatskim posredovanjem in vojaško prisotnostjo pa se je že takrat opredelil poveljni položaj: Reka, Istra in vzhodni del Goriške pokrajine so pripadli Jugoslaviji, Zavezniška vojaška uprava pa je do septembra 1947, ko je bila ratificirana mirovna pogodba, posredno nadzorovala Videmsko pokrajino, neposredno pa Goriško in cono A Tržaškega ozemlja. Cono B je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade. Kar zadeva Trst, se je negotov položaj nadaljeval do leta 1954, ko je bil podpisan memorandum o soglasju. S tem sta bili cona A in B Svobodnega tržaškega ozemlja, ki naj bi samostojno zaživel pod

nadzorom Varnostnega sveta OZN, kar pa se ni zgodilo, dokončno razdeljeni med italijansko in jugoslovansko državo.

V to obdobje sega dramatično izseljevanje italijanskega prebivalstva iz Istre, Reke in Dalmacije (gre za od 250.000 do 300.000 oseb), ki se je stekalo v Trst in druge italijanske kraje. Od tu so številni bodisi takoj bodisi v naslednjih letih svojo pot nadaljevali v tuje države kot izseljenci.

Izseljevanje iz Furlanije

Po koncu spopadov so spet prišle na dan težave, ki jih je vojna prikrila: zaostalost na kmetijskem področju, pomanjkanje materialnih in finančnih virov, šibkost proizvodnega sistema in presežek delovne sile so glavni problemi, dodatno zaostreni zaradi škode, ki jo je za seboj pustila vojna na infrastrukturi, objektih, komunikacijskih poteh. 50.000 je brezposelnih, življenjski stroški pa vse bolj naraščajo in kmalu postanejo nevzdržni celo za tiste, ki so zaposleni. Vnovič je pot izseljevanja skoraj edina in nujna rešitev. Sredi leta 1946 tako odpotujejo prve skupine, ki gredo iskat delo v avstrijske opekarne, sledijo jim tisti, ki se napotijo v belgijske rudnike in v druge evropske države. Konec leta je uradno zabeleženih že 1.300 izseljencev, v letih 1947 in 1948 jih naštejejo kar 10.000, vendar jih je dejansko še več, saj je veliko tudi nezakonitega izseljevanja. Poti izseljevanja so že uhojene, tokovi se usmerijo proti Franciji, pa tudi Belgiji in Luksemburgu; leta 1951 postane prvič privlačna tudi Švica, ki nadomesti Francijo in Belgijo, saj beleži ta država skokovito industrijsko rast, ki jo spremlja veliko povpraševanje po delavcih. Leta 1947 se ojača emigracijski tok proti Argentini in v nekoliko manjši meri proti Braziliji, kjer povprašujejo po kmetijskih delavcih, ter Venezueli, kamor se odpravljajo gradbeni delavci. Od leta 1949 se veliko mladih izseli v Kanado, v šestdesetih letih pa v Avstralijo. Konec petdesetih let postane zelo privlačna tudi Zahodna Nemčija, ki je tedaj v polnem gospodarskem zagonu.

Za migracijske tokove po drugi svetovni vojni je značilno, da vanje bolj posegajo in jih skušajo usmerjati ter nadzorovati države, ki aktivneje izvajajo migracijsko politiko s sklepanjem dvostranskih dogovorov in sporazumov. Kar zadeva Italijo, postane to pomemben instrument za upravljanje s presežkom delovne sile, kar ji zagotavlja pritok tuje valute in vzpostavitev tesnejših diplomatskih odnosov z državami, v katere se Italijani izseljujejo.

Namen medvladnih dogovorov je preseči ovire, s katerimi skuša vsaka država omejiti svobodo gibanja in nenadzorovan pritok tuje delovne sile, tudi s ciljem zaščititi svoje državljane, na kar pogosto opozarjajo lokalne sindikalne organizacije. Zaposlovanje tujcev namreč negativno vpliva na zaposlitvene možnosti in na zaslužek domačih delavcev.

Nadzorovana emigracija pod vodstvom Ministrstva za delo zajame izjemno veliko skupino delavcev, zaposlenih na podlagi kolektivnih pogodb, in zagotavlja vrsto ugodnosti. Lažje je pridobiti dokumentacijo, stroški potovanja so manjši, delavce ob prihodu v tujino sprejmejo posebne ustanove – domovi za izseljence/*Case dell'Emigrante*. Slabe strani tako organizirane emigracije so, da morajo delavci izpolnjevati določene pogoje, predvsem se zahteva dobra telesna kondicija in strokovna oziroma poklicna znanja in veščine. Zato se nadaljuje tudi »svobodno« izseljevanje brez predhodno sklenjenih pogodb in po utečenih emigracijskih poteh v države, kamor nove izseljence usmerjajo ali jih tam pričakujejo sorodniki ali prijatelji.

Povojna gospodarska rast v Evropi, več možnosti za pridobivanje informacij o trgu delovne sile, ki jih zagotavljajo javne ustanove in združenja, katerih delovanje urejajo mednarodni sporazumi, ter stiki z zdomci v tujini omogočajo bolj premišljene odločitve glede kraja emigracije. Napredek industrijskih panog spremlja razvoj poklicnega usposabljanja izseljencev, ki zapuščajo tradicionalni sektor gradbeništva in se zaposlujejo v manufakturni industriji.

V petdesetih in šestdesetih letih se število izseljencev iz Furlanije postopno povečuje. Med temi sicer še vedno prevladujejo prebivalci hribovsko-gorskih in predgorskih območij, vendar je tudi v tem primeru težko določiti natančno število, saj se načini ugotavljanja in količinske opredelitve emigracijskega pojava razlikujejo: po nekaterih zanesljivejših podatkih naj bi bilo furlanskih izseljencev v letu 1951 44.000, v šestdesetih letih pa med 53.000 in 80.000.⁶ Bolj kot celoten obseg pojava pa je

⁶ Prve številčne podatke sta navedla O.Lorenzon in P. Mattioni v delu: *L'emigrazione in Friuli*. Camera di Commercio di Udine, 1962. Po podatkih G. Baza (*Popolazione e forza lavoro*, Camera di Commercio di Udine, 1961) je bilo na ta datum izseljencev 80.000, G.B. Metus (*Una politica di sviluppo regionale*. Udine: 1966) navaja, da jih je bilo 70.000, pri čemer se ta podatek nanaša na celotno deželo, isti podatek kasneje navajajo G. Bazo, N. Parmeggiani, G. Maggi (*Esame dei problemi economici della provincia di Udine*, Camera di Commercio di Udine, 1967).

zanimiva njegova distribucija, saj odhaja pomemben delež izseljencev iz najodročnejših krajev dežele. V neki razpravi Deželnega sveta Furlanije Julijske krajine, ki je potekala oktobra 1965, je bilo poudarjeno, da je iz predalpskega karnijskega območja emigriralo 24 odstotkov (8.000 oseb) prebivalstva, pri čemer trend izseljevanja glede na predhodna leta še narašča (13,5 % leta 1957, 17 % leta 1961) in v nekaterih krajih zajame kar polovico aktivnega moškega prebivalstva, delež izseljencev pa se ponekod približa 90 %. Tudi iz krajev julijskega predalpskega sveta se izseli kar polovica aktivnega prebivalstva. Kar zadeva karnijsko območje, je deželni svet ocenil, da se je leta 1961 izselilo prek 22.000 prebivalcev, medtem ko se je leta 1965 to število povzpelo na 26.000. Podatki, ki jih je v tem času beležila karnijska skupnost, kažejo, da se je povprečje sezonskih migracij med prvim povojnim desetletjem in šestdesetimi leti zvišalo z 9.000 (10 % prebivalstva) na 12.000 izseljencev (13,5 % prebivalstva). Sočasno je naraščalo tudi število dokončnih izselitev (13 % prebivalstva v obdobju med letoma 1945 in 1960), kar je privedlo do postopnega upadanja poseljenosti hribovsko-gorskih območij, od koder se med letoma 1951 in 1971 izseli 24 % prebivalstva, to je 34 % aktivnega prebivalstva.

Razhajanja ocen glede števila izseljencev vplivajo tudi na nenatančne ugotovitve v zvezi z različnimi vrstami migracije: koliko je sezonskih, začasnih ali dokončnih, koliko je selitev iz in znotraj Italije, so vprašanja, na katera je težko odgovoriti. Vsekakor lahko trdimo, da vse do konca šestdesetih let selitve v tujino presegajo notranje migracije. Številni izseljenci ohranjajo stalno prebivališče v domačem kraju dlje časa, izbrisi iz matičnih knjig pa ne upoštevajo sezonskih in začasnih izselitev.

Izseljevanje v tujino še naprej negativno vpliva na kraje, ki jih prebivalci zapuščajo, zlasti v primeru, ko tu ostanejo družine izseljencev, ki sicer prejemajo denarne pošiljke zdomcev, a jih ne uporabijo za naložbe v proizvodnem sektorju (temveč za osebne in družinske potrebe, za poravnavo dolgov, nakup ali izboljšavo nepremičnin). Vrednost denarnih pošiljk strmo narašča: leta 1942 znaša 2,5 milijard

lir, leta 1958 pa že 7,17 milijard, medtem ko je leta 1963 zbranih skoraj 10 milijard, in sicer predvsem v bankah.⁷

Izseljevanje žensk

Po drugi svetovni vojni se pojavi razmeroma novo samostojno izseljevanje žensk. Že od leta 1947 se izseljujejo v Švico, v začetku petdesetih let doseže delež žensk med priseljenci v tej državi kar 30 odstotkov. Sprva opravljajo tradicionalna dela, zaposlujejo se kot sobarice pri družinah in v hotelih, kasneje pa v predilnicah, slaščičarskih obratih in slednjič v delavnicah precizne mehanike ter v drugih panogah. Mlade ženske so nato odhajale tudi v Belgijo in v Nemčijo, kjer so iskale delo predvsem v obratih lahke industrije.

Izseljevanje iz Julijske krajine

Za deželo nov pojav, ki izbruhne po drugi svetovni vojni, je tudi izseljevanje iz Trsta in Julijske krajine.

Prvi njegovi znanilci so odhodi 3167 istrskih beguncev, ki so leta 1948 zavrnilo povabilo, naj se bodisi vrnejo v Istro in postanejo jugoslovanski državljani, bodisi sprejmejo italijansko državljanstvo. Ti brezdomovinci so se ob podpori in usmeritvah *International Refugee Organization* do leta 1951 izseljevali v Avstralijo. Avstralska vlada se je namreč leta 1947 odločila, da bo vrata svoje države odprla evropskih izseljencem, zlasti beguncem in političnim prebežnikom, ki naj bi poselili razsežna nenaseljena območja te celine, s čimer je želela Avstralija zajezi neželena azijsko imigracijo. Pred tem je bila avstralska imigracijska politika razmeroma restriktivna, zlasti glede Italijanov. Tudi v tem primeru je spremembo političnih usmeritev potrejeval sporazum, ki sta ga marca 1951 sklenili ter vse do leta 1964 s spremembami obnavljali Italija ter Avstralija. Ta je predvideval olajšave za strokovno in poklicno usposobljene ter nekvalificirane delavce, izbrane glede na avstralske potrebe in

⁷ R. Meneghetti: *Le rimesse degli emigranti 1945-1964. Politica economica e politica del diritto*. V: »Storia contemporanea in Friuli«, XVI, št. 17, 1986, str. 31-60

zahteve. Delavci so morali izpolnjevati starostne, družinske in druge pogoje ter spoštovati različne obveze, vladi pa sta z ustreznimi ukrepi skušali zagotavljati dobro delovanje sistema. Sočasno, leta 1952, je bil osnovan Medvladni odbor za evropsko migracijo - *MOEM/Comitato Intergovernativo per le Migrazioni Europee* za urejanje vprašanj migracije na globalni ravni. Spodbujal je premestitev migrantov iz prenaseljenih evropskih držav v čezoceanske države, ki so omogočale urejeno in nadzorovano priseljevanje, ter zagotavljal različne storitve v okviru iskanja, selekcije, sprejema in nastanitve delovne sile ter organizacijo jezikovnih in poklicnih tečajev. Osnovna enota je bil center za emigracijo s prostori, primernimi za nastanitev izseljencev pred njihovim odhodom (v Italiji je bilo takih enot šest) in med postanki na potovanjih, ter s prostori za nastanitev v tranzitnih krajih. Eno izmed mest, kjer so se zbirali delavci na poti v Avstralijo, je bil Trst. Tržaško enoto je organizacijsko podpiral lokalni urad za delo.

Prav prek enot mednarodnega odbora MOEM se je tudi iz Trsta začelo izseljevanje v Avstralijo, in sicer leta 1955, ko je avstralska vlada dejansko začela izvajati medvladni sporazum.

Med letoma 1954 in 1964 se je po teh postopkih v Avstralijo izselilo 23.000 prebivalcev Trsta in Julijske krajine, pri čemer jih je 10.000 odšlo že do leta 1957 (tudi v tem primeru je nemogoče navesti povsem natančne številke). Domnevamo lahko, da je bila četrtnina izmed teh beguncev.

Odločitev za selitev v oddaljene, vendar ob podpori institucij dosegljive kraje, je posledica poslabšanja gospodarskega položaja in naraščajoče brezposelnosti po umiku Zavezniške vojaške uprave s tržaškega območja, saj je ta v dobršni meri podpirala lokalno ekonomijo z ukrepi na področju sociale in javnega reda. Gradbeništvo je tonilo v vse hujšo krizo, kot tudi pristanišče, ki je bilo odrezano od povezav s srednjo Evropo. Srednje velikih podjetij, ki bi položaj ublažila, ni bilo, majhna podjetja pa niso bila dovolj močna. Na trg delovne sile so pritiskali tisoči brezposelnih, uradništvo razpuščene Zavezniške vojaške uprave, istrski begunci in dnevni migranti iz okoliških območij. Brezposelnih in nezadostno zaposlenih je bilo skoraj dvajset tisoč. Pri tem je svojo vlogo odigral tudi psihološki vidik, občutek, da

je to območje potisnjeno na obrobje in da nima prihodnosti. Skrivaj, da bi se izognili nadlegovanjem, so se vkrcavali tudi pripadniki civilne policije, uslužbenci Zavezniške vojaške uprave, obdolženi, da so novembra 1953 streljali na množico.

Skoraj pol emigrantov, ki so odhajali v Avstralijo, je bilo delavcev, izučenih za določene poklice, zato se je struktura delavstva na tem območju močno osiromašila, na trgu delovne sile so ostajali nekvalificirani delavci, ki so se jim pridružile kmečke množice iz krajev, pripadlih Jugoslaviji.

V prihodnjih letih se izmed izseljencev, ki so odpotovali v Avstralijo v obdobju od leta 1954 do leta 1961, v Trst vrne manj kot 4.000 oseb.⁸

⁸ V zvezi s tem glej F. Fait: *L'emigrazione italiana in Australia (1954-1961)*. Udine: ERMI, 1999.

**Mednarodni sporazumi, ki jih je sklenila Italija med letoma 1946 in 1951
na področju emigracije**

DATUM	DRŽAVA	SPORAZUM
23.06.46	Belgija	Sporazum o napotitvi 50.000 rudarjev
21.03.47	Francija	Sporazum o imigraciji v Francijo
19.04.47	Švedska	Sporazum o emigraciji delavcev
06.04.48	Luksemburg	Sporazum o emigraciji 1.000 kmetijskih delavcev
22.06.48	Švica	Sporazum o imigraciji
04.12.48	Nizozemska	Sporazum o napotitvi delavcev za potrebe nizozemskih rudnikov
18.05.49	Francija	Sporazum o imigraciji delavcev na območje Sarre
05.07.50	Brazilija	Sporazum o migraciji št. 19
21.03.51	Francija	Sporazum o emigraciji
29.03.51	Avstralija	Sporazum o organizirani emigraciji

Vir: INPS: *Accordi internazionali per le assicurazioni sociali e l'emigrazione stipulati fra Italia e altri paesi*. Roma: 1954.

**ODHODI POSAMEZNIH FURLANSKIH EMIGRANTOV OD
LETA 1951 DO LETA 1957**

Kraj priselitve	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Fr. Ekvat. Afrika			171	7	1			
Argentina	7							44
Avstralija	103	381	561	1		584	218	387
Avstrija	103	77	10	2	13	8		258
Belgija	37	2.000	569	263	9	1.195	102	541
Braziliija			10	25	21	5		24
Kamerun	12	98	76	14	2	113	34	35
Kanada	12	56	210	307	1.21	272	13	1.054
					1			
Vzhodna Afrika		26					2	65
Francija	241	1.696	3.023	1.42	1.14	1.468	3.710	7.331
				3	2			
Zah. Nemčija		362	36	10	28	258	761	1.328
Kenija		3	1	1	7		3	19
Anglija	158	130	38	44	69	22	41	149
Luksemburg	31	1.082	869	1.37	1.61	1.669	2.236	3.365
				2	6			

Nova Kaledonija						7	43	20
Nizozemska			44		6		40	141
Rodezija		6	4	6	2	5	27	120
Južna Afrika	3	9	1	12	228	1	2	44
Švica	193	3.190	2.096	2.554	4.575	5.383	8.277	9.735
ZDA			1				1	77
Venezuela	15	3	1	20	2	1	6	206
Druge države			43	80	20	8		48
Skupaj	915	9.119	7.720	6.185	8.947	11.005	15.518	24.995

Vir: O.Lorenzon in P. Mattioni: *L'emigrazione in Friuli*. Udine: 1962.

DELEŽ DELAVCEV IN DRUŽINSKIH ČLANOV
MED IZSELJENCI

V LETIH 1955, 1956 IN 1957.

Leto	Delavci		Družinski člani	
	MŽ	M	MŽ	M
1955	11.005	10.750	1.060	384
1956	15.518	13.219	835	238
1957	24.995	20.439	3.042	1.070

POSAMEZNI DELAVCI IN DRUŽINSKI ČLANI, KI SO
SE IZSELILI V

EVROPSKE IN NEEVROPSKE DRŽAVE

Leto	Države emigracije	Delavci		Družinski člani	
		MŽ	M	MŽ	M
1955	evropske	10.136	9.884	484	168
	neevropske	869	866	576	216

1956	evropske	15.161	12.868	445	145	
	neevropske	351	351	389	93	
1957	evropske	22.863	18.645	1.420	502	
	neevropske	2.132	1.797	1.622	568	

Vir: O.Lorenzon in P. Mattioni, *L'emigrazione in Friuli*. Udine: 1962

Upadanje in konec izseljevanja

Natančna preučevanja podatkov, zbranih za obravnavano ozemlje, so omogočila očit periodizacije migracijskih tokov v zadnjih tridesetih letih in njihove različne strukture po posameznih območjih.

V obdobju med letoma 1962 in 1964 je bil zabeležen manjši upad izseljevanja, vrnitve so celo presegle izselitve, čemur je botrovala rast v industrijskem sektorju, zlasti na območju Pordenona, z novimi delovnimi mesti za nekvalificirano in manj plačano delovno silo.

Od leta 1965 do leta 1969 se tok izseljevanja spet znatno okrepi, pri čemer ni usmerjen le v tujino, temveč tudi v kraje znotraj Italije. Izseljujejo se predvsem prebivalci odročnih in slabo razvitih krajev. Gre za nekvalificirano delovno silo, ki prihaja iz kmetijskega ali gradbeniškega sektorja. Kmečko prebivalstvo se običajno najprej prehodno zaposli v gradbeništvu, kjer pridobi prva znanja in izkušnje. Kriza, ki zajame »tradicionalne, revne« načine gradnje ob prehodu k bolj »tehnološkim« oblikam, vpliva na migracijo proti industrijsko razvitim evropskim območjem. Tem migrantom se pridružijo tudi kvalificirani delavci, ki na območju dežele ne najdejo ustreznih zaposlitev in se zato selijo v Švico ter Nemčijo, kjer lažje napredujejo in prejemaajo boljšo plačo. V te države odhajajo tudi tisti, ki so v preteklosti odhajali na delo v čezoceanske države.

Kraje, za katere je bilo že v preteklosti značilno večje izseljevanje, na primer hribovsko-gorske, zapuščajo mlajše osebe in mladostniki, predvsem moški, a tudi število žensk nezanemarljivo narašča, ki so se izučili ali izšolali za določen poklic. Bivanje v tujini traja različno, zdomci se redno, a za krajši čas vračajo v domače kraje, kjer ohranijo stalno prebivališče in družinske stike, čeprav se poročajo in si ustvarijo družine tudi v tujini: vendar je ta okoliščina pogosto uvod v dokončno izselitev oziroma nastanitev v tujini ali v drugem italijanskem mestu. Ta vrsta migracije začne upadati v sedemdesetih letih, pogostejše postane kratkotrajno bivanje

v tujini ali drugih krajih Italije, namenjeno šolanju ali izpopolnjevanju, ki traja v povprečju od pet do osem mesecev.

1969 - 2005

Emigracija in vrnitve

Natančna preučevanja podatkov, zbranih za obravnavano ozemlje, je omogočila očitno periodizacijo migracijskih tokov v zadnjih tridesetih letih in njihove različne strukture po posameznih območjih.⁹

V obdobju med letoma 1962 in 1964 je bil zabeležen manjši upad izseljevanja, vrnitve so celo presegle izselitve, čemur je botrovala rast v industrijskem sektorju, zlasti na območju Pordenona, z novimi delovnimi mesti za nekvalificirano in manj plačano delovno silo.

Od leta 1965 do leta 1969 se tok izseljevanja spet znatno okrepi, pri čemer ni usmerjen le v tujino, temveč tudi v kraje znotraj Italije. Izseljujejo se predvsem prebivalci odročnih in slabo razvitih krajev. Gre za nekvalificirano delovno silo, ki prihaja iz kmetijskega ali gradbeniškega sektorja. Kmečko prebivalstvo se običajno najprej prehodno zaposli v gradbeništvu, kjer pridobi prva znanja in izkušnje. Kriza, ki zajame »tradicionalne, revne« načine gradnje ob prehodu k bolj »tehnološkim« oblikam, vpliva na migracijo proti industrijsko razvitim evropskim območjem. Tem migrantom se pridružijo tudi kvalificirani delavci, ki na območju dežele ne najdejo

⁹ Glej: *Movimenti migratori in Friuli 1960-1975: un'indagine orientativa*. Udine: CRES, 1977

ustreznih zaposlitev in se zato selijo v Švico ter Nemčijo, kjer lažje napredujejo in prejemajo boljšo plačo. V te države odhajajo tudi tisti, ki so v preteklosti odhajali na delo v čezoceanske države.

Kraje, za katere je bilo že v preteklosti značilno večje izseljevanje, na primer hribovsko-gorske, zapuščajo mlajše osebe in mladostniki, predvsem moški, a tudi število žensk nezanimljivo narašča, ki so se izučili ali izšolali za določen poklic. Bivanje v tujini traja različno, zdomci se redno, a za krajši čas vračajo v domače kraje, kjer ohranijo stalno prebivališče in družinske stike, čeprav se poročajo in si ustvarijo družine tudi v tujini: vendar je ta okoliščina pogosto uvod v dokončno izselitev oziroma nastanitev v tujini ali v drugem italijanskem mestu. Ta vrsta migracije začne upadati v sedemdesetih letih, pogostejše postane kratkotrajno bivanje v tujini ali drugih krajih Italije, namenjeno šolanju ali izpopolnjevanju, ki traja od pet do osem mesecev.

Od leta 1968 beležimo večje število vrnitev zdomcev, ki začne preseirati število izselitev. Notranje selitve začnejo nadomeščati izseljevanja v tujino: leta 1971 število vrnitev iz tujine preseže število izselitev v tujino.¹⁰ Leta 1973 povzroči mednarodna gospodarska kriza zastoj migracij, medtem ko lokalni industrijski razvoj in zakonodaja, ki načrtno spodbuja vrnitev zdomcev, spodbudi vračanje sezonskih in začasnih delavcev, pa tudi tistih, ki so se nameravali izseliti dokončno. Deželni trg delovne sile je sposoben sprejeti prej presežne delavce, zlasti kvalificirane, medtem ko nekvalificirani še vedno ne morejo najti zaposlitve, predvsem zato, ker njihovo število narašča z opuščanjem kmetijskih dejavnosti. Vendar se demografska struktura prebivalstva ne uspe izogniti posledicam dolgotrajnega in vztrajnega izseljevanja. V preteklih letih je deželo zapustilo veliko mladih, predvsem moških, zato je občutiti predvsem pomanjkanje najaktivnejšega dela prebivalstva srednjih let, šolski sistem pa pomika starostno mejo vključevanja mladih v svet dela navzgor. Ponudba postane zato v količinskem in kakovostnem smislu bolj toga, na splošno narašča povpraševanje po kvalificirani, izobraženi delovni sili. Migracije v tujino nadomestijo

¹⁰ Glej: G. Valussi: *Il movimento migratorio*. V: *Enciclopedia Monografica del Friuli – Venezia Giulia*, vol. 2.2 *La vita economica*. Trieste: 1974, str. 897-899.

selitve v druge italijanske dežele ali v druge kraje znotraj dežele, delavci zapuščajo zlasti odročnejše in manj razvite kraje, katerih položaj se s tem poslabša tudi z vidika demografske strukture. Izselsevanja v tujino je zelo malo, povečini je povezano s posebnimi poklici ali vrstami dela (mladi strokovnjaki odhajajo na dobro plačana delovna mesta v visoko specializiranih sektorjih in sodelujejo pri velikih projektih po vsem svetu).

Vračajo se predvsem družine, zakonci stari med 35 in 45 let, po 10- do 20-letnem prebivanju v tujini. Gre za visoko kvalificirane delavce, ki si v domačih krajih zgradijo stanovanjske hiše in pogosto tu začnejo samostojno dejavnost. Med tistimi, ki se vračajo, je manj upokojujencev, zlasti če imajo otroke, ki nameravajo ostati v tujini.

Največje število vrnitev je bilo zabeleženo v obdobjih med letoma 1966 in 1970 ter med letoma 1970 in 1974, predvsem iz evropskih držav. Manj je vrnitev iz čezoceanskih držav.

Obnova po potresih, ki so deželo prizadeli leta 1976, je po prvem obdobju negotovosti še spodbudila proces vračanja, saj so se pojavile nove možnosti za zaposlitev in podjetniško dejavnost, in sicer ne le v zvezi z obnovitvenimi gradbenimi deli. To je dokončno prekinilo izseljevanje tudi iz najodročnejših in slabo razvitih krajev, ki so utrpeli največje posledice zaradi potresov.

Še sicer beležimo odhode v tujino, vendar gre za visoko usposobljene strokovnjake ali delavce, ki jih tja napotijo italijanska ali lokalna podjetja, izvajalci večjih del v tujini.

Koliko zdomcev in izseljencev iz Furlanije Julijske krajine živi v tujini danes?

Po zadnjih podatkih, s katerimi razpolagamo (po popisu, izvedenem junija 2005), je v matične knjige AIRE (Matične knjige Italijanov v tujini) vpisanih 134.862 zdomcev in izseljencev iz Furlanije Julijske krajine, ki živi v 180 različnih tujih državah, in sicer prek 76.400 v evropskih državah, 32.000 v Južni Ameriki, 15.300 v Severni Ameriki, 6.300 v Avstraliji, 3.700 v Afriki ter približno 1.000 v Aziji. Več kot štiristo je po svetu združenj, osnovanih z namenom povezovanja in druženja zdomcev ter izseljencev (»Fogolârs Furlans« v okviru Ustanove Furlani po svetu/*Ente Friuli nel Mondo*, krožki tržaškega Združenja julijskih izseljencev po svetu/*Associazione Giuliani nel Mondo*, videmskega združenja ALEF, Združenje delavcev, izseljenih iz Furlanije Julijske krajine/*Associazione Lavoratori Emigrati del Friuli Venezia Giulia*, sekretariati pordenonske EFASCE, Furlanska ustanova za socialno in kulturno podporo izseljencem/*Ente Friulano Assistenza Sociale e Culturale Emigranti*, enote videmske ustanove ERAPLE, Deželna ustanova za vprašanja izseljenih delavcev/*Ente Regionale ACLI per i Problemi dei Lavoratori Emigrati*, in Zveze slovenskih izseljencev Furlanije Julijske krajine s sedežem v Čedadu).